

УДК 101.1:631/635

DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2024.2.24>**Суріна Ганна Юріївна**

кандидат філософських наук,
старший викладач кафедри економічної теорії та суспільних наук
Миколаївського національного аграрного університету
вул. Георгія Гонгадзе, 9, Миколаїв, Україна
orcid.org/0000-0001-9180-1054

Мірошкіна Наталія Валеріївна

кандидат філософських наук,
старший викладач кафедри економічної теорії та суспільних наук
Миколаївського національного аграрного університету
вул. Георгія Гонгадзе, 9, Миколаїв, Україна
orcid.org/0000-0002-1255-0160

СВІТОГЛЯДНІ Й ЦІННІСНІ ПІДХОДИ ЗАСНОВНИКІВ АГРОБІОЛОГІЇ ТА ОРГАНІЧНОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА

Актуальність проблеми. В Україні мало відомі праці засновників органічного землеробства А. Ховарда, Р. Штайнера, Г. П. Руша, М. Фукуоки, які в основу сільського господарства поставили біологію. Проте їх розуміння біології знаходиться на стику філософських, навіть езотеричних, міркувань, емпіричних спостережень і сучасних наукових підходів. Ці автори пропонували наслідувати циклічній інтерпретації природи, що перетинається з деякими ідеями античної та середньовічної східної філософії. З таких позицій втручання людини, яке складає основу сільського господарства, не вписується у межі підходу, орієнтованого на агрохімію, з її екологічними і соціальними наслідками. **Метою** статті є аналіз світоглядних засад основних фундаторів агробіології, що корелюють з ціннісними позиціями передмодерної доби і орієнтують розвиток сільського господарства у бік сталого розвитку та екологічних цінностей. **Методи та результати дослідження.** Аналіз, синтез, компаративний підхід та історичний метод, застосовані у дослідженні, показали, що світоглядні настанови та соціальні погляди засновників органічного землеробства інтегрують у собі гуманізм, елементи релігії і сучасної науки. Вони містять певну спільність і єдність у поглядах на природу, землю та способи сільськогосподарських інтервенцій людини у природу. Світоглядні й ціннісні підходи фундаторів агробіології виявляють кореляцію з деякими концептуальними і когнітивно-культурними світоглядними аспектами доби античності й східного середньовіччя, а саме: фундатори демонструють глобальне космічне бачення світу, відкрите питання про Абсолют; спираються на етику, відзначену наслідуванням природі; акцентують «біологізовану» концепцію природи. У світоглядних настановах означених дослідників присутні елементи первісного анімізму по відношенню до природи, а також елементи пізніших релігійних уявлень, притаманних античним грецьким і східним світоглядам, враховуючи країну походження кожного із фундаторів. Також світоглядні позиції засновників органічного землеробства і агробіології можна розглядати з позицій сучасних науково-когнітивних течій, таких як синергетика і моделі соціального конструктивізму. Отже, інтегрована етика агробіології постає рушійною силою її сучасного інноваційного розвитку.

Ключові слова: агробіологія, органічне землеробство, засновники агробіології та органічного землеробства, природа, антична і середньовічна філософія, екологія.

**«Немає в світі мистецтва, яке потребує
філософії більше, ніж сільське господарство».**

Бернар Паліссі, французький вчений-природознавець
і художник доби французького ренесансу

Вступ. Сільське господарство складає основу аграрно-індустріальної економіки України, незважаючи на важкі умови ведення бойових дій, які зробили багато територій непридатними для землеробства [1]. У несприятливих умовах в Україні продовжує свій розвиток органічне землеробство, яке має для цього надзвичайно потужний потенціал. Нові «зелені» тенденції, які потребують «натуральних» агропродуктів, сприяють впровадженню сталих та екологічно чистих методів ведення сільського господарства, що обмежують або взагалі уникають використання синтетичних хімікатів. Органічне та біодинамічне землеробство застосовується у багатьох розвинутих країнах світу, таких як Велика Британія, Австралія, Франція, Німеччина [4], де існує велика кількість праць провідних спеціалістів у цій галузі.

В Україні цей напрям також досліджується у працях багатьох дослідників-аграріїв, проте нерозвинутим є такий інтегральний напрям як «філософія сільського господарства» [9], внаслідок чого фахівцями недостатньо усвідомлюються світоглядні установки, які впливали на засновників багатьох напрямів у галузі землеробства і агрономії. Взагалі роботи фундаторів органічного землеробства мало відомі в Україні. Практично відсутні переклади українською мовою їх основних праць, поширених в Європі та світі. Між тим, на думку одного з засновників агробіології П. Руша, у нову епоху можна увійти не приписами, а лише оновленим біологічним мисленням, тобто ціннісні аспекти органічного сільського господарства, а не пошуки прибутків, надають потужності розвитку органічного руху в майбутнє. Світогляди і пов'язані з ними цінності всесвітньо відомих засновників органічного землеробства, таких як Альберт Ховард (Англія), Ганс Петер Руш (Швейцарія), Рудольф Штайнер (Німеччина), Масанобу Фукуока (Японія) та інших, мають очевидні спільні риси, при цьому докорінно відрізняються від панівного сцієнтизму, що панував у XIX-XX столітті, багато в чому панує й зараз, незважаючи на великі зміни, що відбулися у сучасній філософії науки під впливом постмодерної невизначеності та епістемологічного анархізму П. Фейєрабенда.

Згідно з панівними позитивістсько-сцієнтистськими науковими підходами дослідник має забезпечити об'єктивну обробку даних об'єктивно проведених експериментів. Вихідна гіпотеза має бути підтвердженою, або непідтвердженою. По відношенню до філософії позитивізм поставив питання «навіщо філософія взагалі потрібна науці?». Такий підхід продовжує превалювати, незважаючи на великі зміни у самому позитивізмі.

З вищезначених сцієнтистських позицій основні світоглядні підходи засновників агробіології та органічного землеробства і виробництва виглядають, м'яко кажучи, не зовсім науковими. Так, Альберт Ховард (1873-1947), аналізуючи проблеми агрохімії, ерозії і родючості ґрунтів, вважав погіршення якостей харчової продукції проблемами і хворобами всієї людської цивілізації, а не лише агрономії [6, р. 205] і закликав до розсудливості в ім'я майбутнього. Ганс Мюлер (1891-1988) вважав, що загрози існуванню дрібного і середнього селянства ставлять під загрозу людство в цілому, апелюючи при цьому до християнських цінностей. Його колега Ганс Петер Руш (1906-1977), працюючи у сфері поширення агробіології, спирався на тезу «все живе» і вважав, що його концепція «коловороту усього живого» наближає нас до розуміння акту творіння [12, р. 32]. Масанобу Фукуока (1913-2008) свої дослідження у галузі природного землеробства вів під знаком філософського протистояння принципів східного світогляду і технократичного підходу: питання агрокультури він трактував у межах картини світу, що надихалася буддизмом і даосизмом, суміщаючи реальність із глобальними цілями людства і міркуваннями про ідеальне соціальне існування [14, с. 101]. Що вже казати про Рудольфа Штайнера (1861-1925), який питання сільського господарства розглядав із позицій власного антропософського вчення, віднесеного сьогодні до так званої «езотерики» [16].

Наскільки сполучаються подібні агробіологічні підходи зі звичними поглядами на науково-технічний прогрес? Чи відповідають контексту сучасного трансгуманізму XXI століття заяви про користь селянського емпіризму та медитативних роздумів про природу? Навряд чи... Проте вони корелюють із концептуальними положеннями минулих епох, а саме первісних взаємовідносин людини з природою, а також із когнітивно-культурними підходами доби античності, східного середньовіччя, крізь призму яких ідеї фундаторів агробіології стають зрозумілішими.

Отже **метою** даної статті є порівняння світоглядних позицій фундаторів агробіології з деякими концептуальними і когнітивно-культурними підходами доби античності й східного середньовіччя, з якими ці позиції певним чином корелюють.

Завданнями дослідження є зіставлення базових положень засновників агробіології А. Ховарда, Г. П. Руша, М. Фукуоки, Р. Штайнера, зі світоглядно-концептуальними положеннями доби античності і середньовіччя, а саме з тезами про:

- глобальне космічне бачення світу, відкрите питанню про Абсолют;
- етику, відзначену наслідуванням природі, майже до злиття з нею.

Історичному аналізу становлення думки про органічне землеробство в Україні присвячені праці В. Орехівського, С. В. Бегея, П. І. Бойка, Н. П. Коваленко, В. М. Писаренка, П. В. Писаренка, І. Д. Примака, І. А. Шувара та ін. Наукова і прикладна проблематика щодо органічного землеробства і виробництва завжди привертала увагу багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених. Важливу роль у формуванні теоретичних концепцій органічного сільського господарства відіграли наукові праці М. Гжибовської, М. Грунда, Х. Вільер, Є. Ковальова, А. Лічмана, Г. Нідера, М. Окади, С. Пілярського, П. Проктора, А. Подолінського, М. Полонського, Ж. Родейла та інших вчених. Філософським проблемам органічного землеробства присвячені праці Р. Наконечного, А. Копитко, проте, як вже вказувалося, світоглядно-філософське підґрунтя засновників агробіології недостатньо висвітлено у працях вітчизняних дослідників, на відміну від європейських авторів.

Матеріали та методи. У роботі застосовуються теоретичні методи: аналіз – при розгляді поглядів засновників агробіології; синтез – при висвітленні основних світоглядно-філософських позицій доби античності й середньовіччя; компаративний метод – при зіставленні світоглядних і ціннісних підходів засновників агробіології з певними філософськими позиціями доби античності і середньовіччя. Вирішення основних завдань дослідження розгортається з використанням історичного метода.

Результати дослідження. Вважається, що вираз «органічне сільське господарство» увів лорд Нортборн (1896-1982), вчений агроном Оксфордського університету у книзі «З турботою про Землю» (1940) [11]. Він спирався на ідеї Рудольфа Штайнера про те, що фермери грають важливу роль у підтримці балансу між сільськогосподарським використанням землі і збереженням довкілля. Проте в його книзі було менше, ніж у Штайнера, езотерики й більше звичних економічних, соціальних і політичних аспектів. У цій праці також вперше з'явилося зображення двох долонь із землею, яке з тих пір стало популярною ілюстрацією екологізації сільського господарства.

У тому ж 1940 році англійський ботанік Альберт Ховард видав книгу «Сільськогосподарський заповіт», яка мала великий вплив на багатьох вчених і фермерів [6]. Книга підсумовувала більш ніж 25-річний досвід наукових досліджень, включаючи тривалий період роботи Ховарда в Індії. Він описав негативний вплив хімічних добрив на здоров'я тварин і рослин, запропонував систему підтримання природної родючості ґрунтів, що спирається на використанні компостів з рослинних залишків й гною. Ховард довів, що натуральні методи ведення сільського господарства мають переваги. Так вперше виник науково обґрунтований взаємозв'язок між здоров'ям ґрунту, здоров'ям рослин і тварин. Наразі вираз «Здоров'я ґрунтів, екосистем і людей» став світовим гаслом органічного сільського господарства.

У той же період 1940 року японський дослідник Масанобу Фукуока засумнівався у надійності інтенсивних практик ведення сільського господарства і присвятив своє життя розвитку органічних методів вирощування зерна. Його натуральний метод добре ілюструється виразом «нічогонероблення», при якому не застосовуються пестициди, мінеральні добрива, немає боротьби із бур'янами і взагалі ніякого ретельного догляду. Свої погляди Фукуока описав у праці «Революція однієї соломинки» (1975) [14] та інших книгах. На сьогодні цей метод носить ім'я «сільське господарство Фукуоки».

У 1971 рік Ганс Петер Руш створив спілку виробників органічної продукції Німеччини й Південного Тіроля Bioland, одне з найпотужніших професійних об'єднань у цій сфері. Він

наголошував на важливості широко гуманістичного ціннісного підходу до органічного сільського господарства, а не на нескінченних пошуках надприбутків від землі [13].

Отже очевидною є певна світоглядна складова, з потужною гуманістичною спрямованістю та елементами релігійної віри, спільна для провідних фундаторів агробіології. Розглянемо які саме ціннісно-філософські аспекти є загальними для засновників органічного сільськогосподарського руху, і як вони корелюють зі світоглядами попередніх епох.

Питання інтервенції людини у природу, цілей і меж цієї інтервенції, постає для фундаторів центральним. У цьому смислі отці-засновники агробіології не є сучасними, якщо «сучасність» пов'язувати зі смислами західного «техніцизму» або «технологізму». Фундатори відмовилися від блаженного оптимізму рятування людства засобами технологій за півстоліття до першого міжнародного екологічного саміту 1972 у Стокгольмі [8].

Для них технічні новації та зміни, що відбулися у сільському господарстві після промислової революції, не стали автоматично синонімом прогресу. Хімічні добрива «працюють» і дають великі врожаї, але якою ціною для землі і фермера, запитував А. Ховард. Чому закони агрохімії не спрацьовують на надзвичайно родючих ґрунтах, запитував П. Руш [2, р. 7]. Коли один з найактивніших агрохіміків ХІХ століття Юстус фон Лібіх виступив з критикою темних місць теорії гумусу і традицій органічних добрив, А. Ховард відзначив багато-тисячорічну довгостроковість далекосхідного сільського господарства, пригадавши при цьому власний досвід сина фермера [5, р. 86].

Для фундаторів агробіології закони агрохімії, хоч і є точними з наукової точки зору, але при цьому вельми далекі від адекватного опису природних механізмів родючості, і, ще глибше, від розуміння глибинних механізмів виникнення/еволюції/зникнення родючості. Отже, засновники агробіології протистоять агрохімікам з когнітивних позицій не тому, що стоять на антинаукових позиціях, а тому що власний досвід і рефлексії підштовхують їх до ширшого, філософського осмислення сільськогосподарських процесів.

Спробуємо класифікувати основні тези засновників агробіології. Як уже вказувалося, вони перегуковуються з премодерним, доіндустріальним історичним періодом: первісно-магічним, антично-філософським і релігійно-середньовічним його етапами. При цьому вони вступають у той чи інший ступінь конфронтації з провідними ідеями модерного індустріального періоду.

Які саме моменти є загальними у світоглядних позиціях фундаторів спільні з домодерним періодом? Відзначимо основні тези, в яких фундатори агробіології проголошують:

1. Глобальне космічне бачення світу, відкрите питання про Абсолют.
2. Етику, відзначену наслідуванням природі, навіть злиттям з нею.
3. «Біологізовану» концепцію природи.

Розкриємо детальніше ці положення:

1. Безперечно, що у картині світу засновників домінує глобальний образ Природи-берегині. До цього образу постійно звертаються Ховард і Фукуока. Руш шукає «глобальну біологічну думку», щоби зрозуміти «все живе» в природі [12, р. 307]. Штайнер, у свою чергу, розвиваючи землеробство в межах антропософії, має намір «спрямувати нас на шлях значного розширення наших підходів до розуміння життя рослин, тварин, а також життя самої землі у значно розширеній космічній перспективі» [16, р. 39].

Ніхто з них – Мюллер, Руш, Фукуока, Штайнер – ніхто не уникає апеляції до божественного початку або концепції «Бога» у своїх агробіологічних працях. А Ховард, багато в чому найсучасніший засновник серед інших, який здається краще за всіх розрізняє усі регістри свого дискурсу, вживає такі вирази як «Наша Земля-мати» і «Природа наша мати» з великої літери [6, р. 4, р. 184], а також стверджує, що передати благодатні ґрунти майбутнім поколінням – це наш священний обов'язок [6, р. 139].

Наступний, після глобальності, аспект концепції засновників агробіології, центральний в античному світогляді – це аспект гармонії в природі, згідно з яким, за стоїками, все у ній діє в ім'я блага в процесі величезної всезагальної взаємної симпатії. Фактично йдеться про космічний погляд на природу як «порядок» і «гармонію» у тому смислі, що надавалися цим поняттям давньогрецькою культурою.

Крім того, за свідченням Луїзи Ховард, робота її чоловіка над органічними речовинами в природі досягла кульмінації у філософській концепції природного закону, що надихалася Сходом, оскільки поняття біологічного циклу поєдналося з поняттям Колеса життя [7, р. 16]. У своїй останній праці «Сільське господарство і садівництво для здоров'я або хвороб» («Farming and Gardening for Health or Disease») сер Альберт Ховард постійно робить відсилання до «Природи як верховного фермера». Природа, що повертається до життя, базується у нього на циклі: «Цей цикл складається з послідовних повторюваних процесів народження, зростання, зрілості, смерті й розпаду». Проте фундатор органічного руху, відзначений роками роботи в Індії, не зупинився на досягнутому, оскільки ототожнив свій підхід зі східною мудрістю: «Східна релігія називає цей цикл Колесом Життя, і кращої назви цьому циклу дати неможливо. Обертання цього Колеса ніколи не припиняються і вони досконалі» [6, с. 12].

Також знаходимо у Руша аналогічне ставлення до абсолюту, як до певного природного правила, імперативне дотримання якого обумовлює виживання людства. Його дослідження «Коло-обіг живої речовини» написано під знаком апокаліптичної актуальності [12, р. 61-75].

Аналогічно у Фукуоці «в період хвороби», застигла буддійська природа передбачає землеробство недіяння. Абсолютна природа віддалена від будь-яких метафізичних і екзистенціальних дебатів. Сільське господарство за Фукуокою – це священна робота, оскільки людина знаходить тут своє спасіння найпростішим, найбільш близьким до досконалої природи способом. Спасіння за Фукуокою, як і східне спасіння в цілому, постає антитезою прогресистському проєкту людства: «Ми народилися і живемо на землі для того, щоб зустрітися віч на віч з реальністю життя»; «просто жити тут і зараз – ось істинна засада людського життя» [15, р. 138].

Нарешті, для Р. Штайнера проблема відкритості абсолюту виходить за межі «простого» виживання людства у космічний простір. Ми маємо «правильне уявлення про людину лише тоді, коли розглядаємо життя в усіх появах разом зі смертю, як частину космічного процесу» [16, с. 55].

2. У той час як Штайнер, спираючись на образ людини як продукту і виробника космосу, пропонує фермеру виконувати багато конкретних операцій на своїх полях, як то використання спеціальних препаратів, роботу в саду за астрологічним календарем, обов'язкові часові інтервали робочого дня, Руш і Фукуока пропонують сільськогосподарське втручання «від противного». Для двох останніх засновників поняття про споглядання природи розширюється до спостереження/медитації про біосферу в цілому. Проте, у відповідності з античною філософією, вони схильні ставити фізичне здоров'я в залежність від своїх уявлень про наслідування природі. Можна сказати, що природність людини у них навіть перебільшена. Як і у мудрості стоїків, людина обирає між підкоренням закону природи або впадінням у деформацію. Наслідування тут розуміється у змісті загальному для грецької і східної античності: воно передбачає обмеження людських дій в ім'я блага «здійснення буття» природи. Для Руша йдеться про те, щоби, мірою можливості, забезпечувати фундаментальний цикл здоров'я живої речовини у полях, і в людині також. За Фукуокою, ми маємо залишити у спокої природу у полях, і в людині також. Схожість двох засновників – Руша і Фукуоки – на рівні їх загальної критики втручання в природу, достатньо значна, з урахуванням окремих акцентів в їх уявленнях. Крім відмови від «рецептів, заснованих на добривах і хімічній обробці», Руш закликає нас «відмовитися від усіх рецептів» [12, р. 308]. Фукуока, здається, вторить йому, захищаючи природне землеробство як спокійний шлях Бодхидхарми і «метод без методу» природи [15, р. 143]. Руш заявляє також: «Будь-хто визнаючи, що всіяке штучне втручання у біологічний цикл призводить до зміни самої речовини, може сприяти запобіганню усіх подібних втручань». А Фукуока пояснює: «Звичний спосіб розробки методу – задатися питанням «а якщо спробувати ось це?..» [...] Мій шлях був протилежним. Я прагнув до такого способу ведення сільського господарства, який був би приємним, природним і полегшував би роботу, замість того, щоб ускладнювати її. А що, якщо ми не будемо цього робити? І не будемо пробувати ось це?» – таким був шлях моєї думки» [15, р. 44].

Сер Альберт Ховард пропонував свою версію наслідування природі, більш доступну західній аудиторії, звиклій до наукового підходу та оцінки праці. Вже вказувалося, що він розглядав

природу з позицій біосфери, в яку він також включав і людину, зокрема внаслідок свого шанування східної мудрості. Сутність ховардівського підходу полягає в експлуатації / підтриманні органічної речовини ґрунту. Ховард пропонував покращити методи «виробництва перегною», оскільки знаходився під впливом історичного значення для агрокультури європейської гнойової купи і далекосхідної компостної купи. Родючість може бути фундаментально пов'язана з гумусом, моделлю якого може стати лісовий цикл. Отже, наслідування природі полягає у виготовленні компосту в ямах або купах з використанням апаратів і обладнання, застосування і обробка яких надихається спостереженням за гуміновими процесами в лісах. З позицій Фукуоки, що пропонував взагалі відмовитися від компостів, або Руша, який пропонував зберегти лише «поверхневе компостування» [12, р. 282-286] ховардіанське наслідування природі уявляється грубішим.

Руш зазначає, що природа не створює купи: «...природа не компостує. У звичайних умовах вона ніколи не збирає органічну речовину у купи. [...] Ми отримуємо максимальний продуктивний потенціал від внесення гною тільки у тому випадку, коли використовуємо поверхневе компостування, тобто якщо ми наслідуємо природі. Природа знає лише поверхневе компостування» [12, р. 214-215].

На думку засновників, людство має поважати природу не на словах, а імітуючи її функціонал, саме це вони вважають загальним технічним завданням органічного землеробства. Мало того, засновники вважають, що така перспектива має тенденцію вийти за межі сільського господарства і поширитися на весь образ життя людини. Штайнер явно підхопив образ давньої мудрості, згідно з яким людина є дзеркалом космосу. Цей образ постулює єдність життя: дії людини (мікрокосму) мають бути наслідуванням діям всесвіту (макрокосму) [10]. Аналогічні погляди про тотожність мікро- і макрокосму притаманні, до речі, Григорію Савичу Сковороді.

У Фукуоки ми знаходимо схоже бачення у широкому смислі, в якому менше окультизму і активізму. Японський фермер-дослідник підсилює тези про наслідування природі: принципи землеробства мають «підкорятися природному порядку і вести до поповнення природних багатств» [15, р. 65].

Сільське господарство для нього є «священнодійством», гаслом фермера має бути вираз «слугуй природі, і все буде добре» [15, р. 138]. Природа для Фукуоки парадоксально непізнана, вона знаходиться іноді «в ідеальній рівновазі», а іноді в процесі чергування «пустоти» і «форми» [15, р. 156]. Штайнерівські космічні епохи і цикли інволюції/еволюції, схоже, відповідають епохам розширення і конвергенції Фукуоки, який пов'язує їх з Колесом Дхарми. Ця конвергенція навколо картини світу, відзначеною східною культурою, примітна і далеко не випадкова. Фукуока працював у межах східної релігійно-культурної традиції, він сам це визнавав, відносив свою роботу в першу чергу до буддійської, у другу, до синтоїстської традиції і даосизму. Рудольф Штайнер є всесвітньо відомим засновником антропософії і вальдорфської педагогіки. Для нього велике значення, крім східної філософії, мав християнський езотеризм.

Нарешті, Ховард приєднується до Штайнера і Фукуоки з мінімальною зануреністю у буддизм: його згадки Колеса Життя перегукуються з поняттям Колеса Дхарми.

Спільна для засновників ідея циклічної природи, якій треба наслідувати, може навести на думки про замкненість природи на самій собі, і як наслідок на принципово деструктивному характері людських дій всередині природи. Питання про межі сільськогосподарської свободи цікаво було б розглянути крізь призму релігієзнавчих ідей Мирча Еліаде, з огляду на протистояння ідей давнього циклічного часу і появи історичного часу в іудаїзмі [17].

3. Третій, останній пункт, спільний з античною думкою для засновників агробіології – тенденція біологізувати космос, тобто фундатори прагнуть побудувати структуру агрономічних знань на пріоритеті біологічних знань. Це змішує своєрідний біологічний містицизм зі звичними спостереженнями та науковими аналізами. Теза достатньо об'ємна за змістом і потребує додаткового дослідження.

Повертаючись до початку статті й теми співвідношення поглядів засновників агробіології з наукою, хотілося б зазначити, що сучасна наука достатньо розгалужена, розмаїта. Існують новітні напрями, що істотно просунулись від звичних позитивістських дослідницьких

настанов. Так, позиції засновників агробіології багато в чому сполучаються із холістичною картиною світу, провідними концептами якої постають:

– синергетика як теорія самоорганізації відкритих систем,

– моделі соціального конструктивізму, з позицій яких людське мислення не стільки описує, скільки конструює світ, активно творить середовище навколо себе. Моделі соціального конструктивізму розвиваються на базі різних дисциплін: системної теорії та кібернетики (Х. фон Ферстер), нейробіології та когнітивної науки (У. Матурана, Ф. Варела), генетичної епістемології Ж. Піаже, психології сприйняття У. Найссер та ін.

Так, У. Матурана, Ф. Варела у книзі «Дерево пізнання» викладають свою теорію еволюційної епістемології, згідно з якою жива істота є аутопоезною системою, тобто системою, існування якої спрямоване на збереження своєї організації. Це збереження забезпечується динамічними процесами, спрямованими на самовідтворення внутрішніх зв'язків. Щоб зрозуміти сутність пізнання з біологічної точки зору, ми повинні досліджувати не лише нервову систему живої істоти, а вивчати її як єдине ціле.

Якщо ці погляди перенести з окремої живої істоти на біоценоз як певну цілісність, то можна припустити, що йому також притаманна властивість аутопоезису, тобто властивості самовиробництва, самовідбудови, самопідтримки тощо, притаманні усім живим системам. Ідеї засновників агробіології близькі за змістом подібним науково-когнітивним дискурсам.

Органічне сільське господарство в усьому світі практикується, головним чином, дрібними й середніми фермерами, які є сумлінними хазяїнами своєї землі і своїх сільгосп-виробництв, які зацікавлені у здоровій екології, розвитку території на принципах сталого розвитку, передачі нащадкам справи свого життя, оскільки багато органічних ферм в усьому світі переходять із покоління в покоління. Світогляди більшості цих людей містять елементи духовності, пов'язані з релігією, їх цінності цілком інтегрують етичні та релігійні настанови з науковими поглядами, як це було притаманно й засновникам органічного землеробства.

Висновки. Аналіз світоглядних настанов засновників органічного землеробства, таких як Альберт Ховард, Ганс Петер Русш, Рудольф Штайнер, Масанобу Фукуока, свідчать про їх певну спільність і єдність у поглядах на природу, землю та способи сільськогосподарських інтервенцій людини в природу. Ці настанови виявляють кореляцію з деякими концептуальними і когнітивно-культурними світоглядними аспектами доби античності й середньовіччя, а саме, фундатори демонструють глобальне космічне бачення світу, відкрите питанню про Абсолют; етику, відзначену наслідуванням природі; «біологізовану» концепцію природи. У світоглядних підходах означених дослідників явно присутні елементи первісного анімізму по відношенню до природи, а також елементи пізніших релігійних уявлень, притаманних античним грецьким і східним світоглядам, враховуючи країну походження кожного із фундаторів.

Також світоглядні позиції засновників органічного землеробства і агробіології можна розглядати з позицій сучасних науково-когнітивних течій, таких як синергетика і моделі соціального конструктивізму, що може стати перспективою подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Berxolli A., Potryvaieva N., Dovgal O., Kuzoma V., Pavliuk S. Innovation in Ukrainian agriculture to mitigate the impact of invasion. *International Journal of Environmental Studies*. Volume 80, 2023. P. 307-313.

2. Besson Y. Histoire de l'agriculture biologique : une introduction aux fondateurs, Sir Albert Howard, Rudolf Steiner, le couple Müller et Hans Peter Rusch, Masanobu Fukuoka. Thèse de Doctorat, Université de Technologie de Troyes, Troyes, 2007. P. 21-48.

3. Besson Y. Une histoire d'exigences : philosophie et agrobiologie. L'actualité de la pensée des fondateurs de l'agriculture biologique pour son développement contemporain. *Innovations Agronomiques* (2009) 4, p. 329-362.

4. Jaeger S.R., Harker F.R., Ares G. Consumer insights about sustainable and 'beyond organic' agriculture: A study of biodynamics in the United Kingdom, Australia, Singapore, and Germany. *Journal of Cleaner Production* Volume 401, 15 May 2023.

5. Jas N. Au carrefour de la chimie et de l'agriculture, Les sciences agronomiques en France et en Allemagne, 1840-1914, des archives contemporaines Editions, Paris, 2001.
6. Howard Albert. An Agricultural Testament. Oxford University Press, New York and London, 1948. 224 p.
7. Howard L.-E. Sir Albert Howard's Career. Soil and Health, Memorial number, 1948. P. 03-26.
8. Казак Р. Конференція ООН у Стокгольмі 1972 р.: значення для України та світу. Law. State. Technology, Вип. 1, 2022. С. 3-9.
9. Miroshkina, N., & Borko, T. (2023). Philosophy of agriculture as a way of understanding agrarian practice. Ukrainian Black Sea Region Agrarian Science, 27(1), 85-94. doi: 10.56407/bs.agrarian/1.2023.85.
10. Muhie S. H. Concepts, Principles, and Application of Biodynamic Farming: a Review. Circular Economy and Sustainability, 3(4). June 2022. P. 291-304.
11. Northbourne C. J. Look to the Land. Angelico Press / Sophia Perennis, 2004. 128 p.
12. Rusch H.-P. La fécondité du sol, Pour une conception biologique de l'agriculture, Le courrier du livre Editions, Paris, 1972. 311 p.
13. Томашевська О. А. Зародження й розвиток органічного виробництва: зарубіжний досвід. Органічне виробництво і продовольча безпека : [зб. матеріалів доп. учасн. IV Міжнар. наук.-практ. конф.]. Житомир : О. О. Євенок, 2016. С. 390–394.
14. Фукуока М. Революція однієї соломинки. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Fukuoka_Masanobu/Revoliutsiia_odniiei_solomynky/ Перевірено 30.03.2024.
15. Fukuoka M. L'agriculture naturelle, Art du non-faire, Théorie et pratique pour une philosophie verte, Guy Trédaniel Editions, Paris, 1989, 326 с.
16. Steiner Rudolf. Geisteswissenschaftliche Grundlagen zum Gedeihen der Landwirtschaft (Landwirtschaftlicher Kurs) Acht Vorträge Koberwitz bei Breslau, 07.06 – 16.06.1924. Rudolf Steiner Online Archiv, URL: <http://anthroposophie.byu.edu> 4. Auflage 2010.
17. Еліаде М. Священне і мирське. Міфи, сновидіння і містерії. Мефістофель і андрогін. Окультизм, ворожбитство та культурні уподобання (пер. Г. Кьорян, В. Сахна). К.: Основи, 2001. 592 с.

REFERENCES

1. Berxolli, A., Potryvaieva, N., Dovgal, O., Kuzoma, V., Pavliuk, S. (2023). Innovation in Ukrainian agriculture to mitigate the impact of invasion. International Journal of Environmental Studies. Volume 80, 307-313.
2. Besson, Y., (2007). Histoire de l'agriculture biologique : une introduction aux fondateurs, Sir Albert Howard, Rudolf Steiner, le couple Müller et Hans Peter Rusch, Masanobu Fukuoka [History of organic farming: an introduction to the founders, Sir Albert Howard, Rudolf Steiner, the Müller couple and Hans Peter Rusch, Masanobu Fukuoka]. Thèse de Doctorat, Université de Technologie de Troyes, Troyes, P. 21-48 [in French].
3. Besson, Y. (2009). Une histoire d'exigences : philosophie et agrobiologie. L'actualité de la pensée des fondateurs de l'agriculture biologique pour son développement contemporain [A story of requirements: philosophy and agrobiologie. The current thinking of the founders of organic agriculture for its contemporary development]. Innovations Agronomiques, № 4, P. 329-362 [in French].
4. Jaeger, S.R., Harker, F.R., Ares, G. (2023). Consumer insights about sustainable and 'beyond organic' agriculture: A study of biodynamics in the United Kingdom, Australia, Singapore, and Germany. Journal of Cleaner Production Volume 401.
5. Jas, N. (2001). Au carrefour de la chimie et de l'agriculture, Les sciences agronomiques en France et en Allemagne, 1840-1914 [At the crossroads of chemistry and agriculture, Agricultural sciences in France and Germany, 1840-1914]. Des archives contemporaines Editions, Paris <https://cadmus.eui.eu/handle/1814/21669> [in French].
6. Howard, Albert. (1948). An Agricultural Testament. Oxford University Press, New York and London, 224 p.
7. Howard, L.-E. (1948). Sir Albert Howard's Career. Soil and Health, Memorial number, P. 03-26.
8. Kazak, R. (2022). Konferentsiia OON u Stokholmi 1972 r.: znachennia dlia Ukrainy ta svitu [The UN conference in Stockholm in 1972: significance for Ukraine and the world]. Law. State. Technology, Vyp. 1, P. 3-9 [in Ukrainian].

9. Miroshkina, N., & Borko, T. (2023). Philosophy of agriculture as a way of understanding agrarian practice. *Ukrainian Black Sea Region Agrarian Science*, 27(1), 85-94. doi: 10.56407/bs.agrarian/1.2023.85.
10. Muhie, S. H. (2022). Concepts, Principles, and Application of Biodynamic Farming: a Review. *Circular Economy and Sustainability*, 3(4). June, P. 291-304.
11. Northbourne, C. J. (2004). *Look to the Land*. Angelico Press / Sophia Perennis, 128 p.
12. Rusch, H.-P. (1972). *La fécondité du sol, Pour une conception biologique de l'agriculture* [Soil fertility, For an organic concept of agriculture]. Le courrier du livre Editions, Paris, 311 p. [in French].
13. Tomashevska, O. A. (2016). *Zarodzhennia y rozvytok orhanichnoho vyrobnytstva: zarubizhnyi dosvid. Orhanichne vyrobnytstvo i prodovolcha bezpeka* [Origin and development of organic production: foreign experience. Organic production and food safety]: [zb. materialiv dop. uchasn. IV Mizhnar. nauk.-prakt. konf.]. Zhytomyr : O. O. Yevenok, P. 390–394 [in Ukrainian].
14. Fukuoka, M. *Revoliutsiia odniiei solomyanky* [One straw revolution]. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Fukuoka_Masanobu/Revoliutsiia_odniiei_solomyanky/ Perevireno 30.03.2024 [in Ukrainian].
15. Fukuoka, M. (1989). *L'agriculture naturelle, Art du non-faire, Théorie et pratique pour une philosophie verte* [Natural agriculture, Art of non-doing, Theory and practice for a green philosophy]. Guy Trédaniel Editions, Paris, 326 p. [in French].
16. Steiner Rudolf. *Geisteswissenschaftliche Grundlagen zum Gedeihen der Landwirtschaft (Landwirtschaftlicher Kurs) Acht Vorträge Koberwitz bei Breslau, 07.06 – 16.06.1924* [Humanities basics for the prosperity of agriculture (agricultural course) Eight lectures Koberwitz near Breslau, June 7th – June 16th, 1924]. Rudolf Steiner Online Archiv, URL: <http://anthroposophie.byu.edu> 4. Auflage 2010 [in German].
17. Eliade, M. (2001). *Sviashchenne i myrske. Mify, snovydinnia i misterii. Mefistofel i androhin. Okultyzm, vorozhbystvo ta kulturni upodobannia* [Sacred and mundane. Myths, dreams and mysteries. Mephistopheles and Androgyne. Occultism, Divination and Cultural Preferences] (per. H. Korian, V. Sakhna). K.: Osnovy, 592 p. [in Ukrainian].

Surina Hanna Yuriivna

Candidate of Philosophical Sciences
Senior Lecturer at the Department of Economic Theory and Social Sciences
Mykolaiv National Agrarian University
9, Georgiy Gongadze str., Mykolaiv, Ukraine
orcid.org/0000-0001-9180-1054

Miroshkina Nataliia Valeriivna

Candidate of Philosophical Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Economic Theory and Social Sciences
Mykolaiv National Agrarian University
9, Georgiy Gongadze Str., Mykolaiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-1255-0160

THE WORLDVIEW AND VALUABLE APPROACHES OF THE FOUNDERS OF AGROBIOLOGY AND ORGANIC AGRICULTURE

Problem. In Ukraine little known the works of the founders of organic farming A. Howard, R. Steiner, H.P. Rush, and M. Fukuoka, placed biology at the heart of agriculture. Their understanding of biology lies at the intersection of philosophical, esoteric reflections, empirical observations, and modern scientific methods. These authors propose a cyclical view of nature that overlaps with ideas from ancient and medieval Eastern philosophies. From such perspectives, human intervention, which forms the basis of agriculture, cannot be fully accommodated within an approach that focuses solely on agrochemicals, given its ecological and social implications. The purpose of the article is to analyze the worldview principles of the main agrobiologists, which align with the values of the pre-industrial era

and guide the development of agriculture towards sustainable development and environmental values. Research methods and results. The analysis, synthesis, comparative approach and historical method used in the research showed that the worldview guidelines and social views of the founders of organic farming revealed that they integrate humanism, elements of religion and modern science. Their views on nature, the land, and the methods of human intervention in agricultural practices share a certain common ground and unity. The ideological and value approaches of the founders of agrobiology are correlated with some conceptual and cognitive-cultural worldview aspects of the ancient and Eastern Middle Ages. These include a global cosmic vision of the world that is open to the idea of the absolute, an emphasis on ethics that is marked by an imitation of nature, and a "biologized" concept of nature. The worldview of these researchers includes elements of primitive animism towards nature, as well as aspects of later religious concepts found in ancient Greek and Eastern philosophies, taking into consideration the country of origin of each founder. Also, the ideological foundations of organic farming and agrobiology can be understood through the lens of modern scientific and cognitive trends, such as synergy and social constructionism. Therefore, the integrated ethical approach to agrobiology is the driving force behind its modern innovative development.

Key words: *agrobiology, organic farming, founders of agrobiology and organic farming, nature, ancient and medieval philosophy, ecology.*